

Χριστίνα Βέικου, ΚΑΚΟ ΜΑΤΙ.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΟΠΤΙΚΗΣ  
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, εκδ. Ελληνικά Γράμματα,  
Αθήνα 1998, 466 σελ.

Charles Stewart

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ αυτό είναι μια μελέτη από τη σκοπιά της κοινωνικής ανθρωπολογίας και βασίζεται σε επιτόπια έρευνα, συνολικής διάρκειας δεκαεφτά μηνών, σε μια παραθαλάσσια κωμόπολη, η οποία αναφέρεται με το ψευδώνυμο Νέο Κάστρο και βρίσκεται κοντά στην Καβάλα. Το βιβλίο είναι γραμμένο με σαφήνεια και σε μερικά σημεία επιτυγχάνει εντυπωσιακά περιεκτικές οριοθετήσεις των ζητημάτων που θέτει. Εξηγεί επίσης και αναπτύσσει προσεκτικά όλες τις ανθρωπολογικές έννοιες που χρησιμοποιεί. Πρόκειται για μια εξειδικευμένη μελέτη πάνω στο κακό μάτι και ταυτόχρονα για μια πρακτική εισαγωγή στην πολιτισμική ανθρωπολογική ανάλυση, όπως αυτή έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα από τον Geertz, τον Turner, την Comaroff και άλλους. Ένα από τα πιο «δυνατά» μέρη του βιβλίου είναι η ξεκάθαρη παρουσίαση της πολυσύνθετης ιδέας της ενσωμάτωσης, που τελευταία είναι μια εξέχουσα έννοια της ανθρωπολογικής θεωρίας. Η Χριστίνα Βέικου εφαρμόζει αυτή την προοπτική, για να κατανοήσει τα επεισόδια και τις τελετουργίες του κακού ματιού ως κοινωνικά δράματα, κατά τα οποία το ανθρώπινο σώμα λειτουργεί σαν μέσο, δια του οποίου η σχέση του ατόμου με την κοινωνία εξωτερικεύεται με τη μορφή αρρώστειας και ύστερα θεραπεύεται χάρη σε μια τελετουργική επανένταξη στην κοινωνική τάξη. Από κοινωνιολογική άποψη, η Χρ. Βέικου βλέπει τα επεισόδια του κακού ματιού στο Νέο Κάστρο ως ενδείξεις των αντιφάσεων της σύγχρονης ζωής. Η νέα γενιά επιζητά να δουλεύει λιγότερο και να ξεδεύει περισσότερα. Με την κατάλληλη εκπαίδευση και εργασία αυτό είναι απολύτως δυνατό. Οι τάσεις αυτές όμως μαρτυρούν μια αλλαγή σε σχέση με το παρελθόν, όταν οι άνθρωποι απασχολούνταν με τα αγροτικά τους έργα και είχαν πολύ περισσότερες κοινωνικές επαφές κάθε μέρα. Σήμερα οι άνθρωποι είναι εγκλωβισμένοι σε μια δύσκολη κατάσταση. Από τη μία εξακολουθούν να θέλουν να φαίνονται ίσοι μεταξύ τους (όπως είναι η παράδοση), ενώ από την άλλη επιθυμούν επίσης να διεκδικούν την εξατομίκευση μέσω της επίδειξης των υλικών αγαθών τους (όπως επιβάλλει ο εκσυγχρονισμός). Η συχνότητα με την οποία το κακό μάτι προσβάλλει τους ανθρώπους, όταν επιστρέφουν από την αγορά με τα ψώνια τους, αντανakλά αυτή τη μεταβατική στιγμή. Αν οι αξίες του καταναλωτισμού θριαμβεύσουν τελικά –όπως και η Χρ. Βέικου αναμένει ότι θα συμβεί– τότε η επίδειξη των υλικών αγαθών θα γίνει μία αποδεκτή πραγματικότητα. Και, στην περίπτωση αυτή, δεν θα έχει νόημα πλέον η προσβολή των ανθρώπων από το κακό μάτι, όταν επιστρέφουν από την αγορά με τα πράγματα που ψώνισαν. Φυσικά είναι απίθανο ότι η πίστη στο κακό μάτι θα εξαφανισθεί τότε ολοκληρωτικά, ούτε άλλω-

στε και η Χρ. Βέικου το πιστεύει αυτό.

Η μελέτη αυτή προσφέρει καλές αναλύσεις του κακού ματιού τόσο από την κοινωνιολογική όσο και από τη φαινομενολογική σκοπιά. Η συγγραφέας όμως δεν αποσαφηνίζει τον μηχανισμό με τον οποίο οι κοινωνικοί παράγοντες μετασχηματίζονται σε προσωπικές εμπειρίες. Πώς δηλαδή η ατομική συνείδηση επεξεργάζεται τις κοινωνικο-οικονομικές τάσεις; Μία πλήρης ερμηνεία του κακού ματιού είναι ανάγκη να εξηγήσει την ατομική δράση και τα κίνητρά της. Ένας τρόπος προσέγγισης αυτού του θέματος υποδεικνύεται από τις πολύ ενδιαφέρουσες αρχαιοελληνικές απόψεις, που παρουσιάζονται σ' ένα από τα πρώτα κεφάλαια. Η Χρ. Βέικου υποστηρίζει ότι αυτή η ιστορική προσέγγιση είναι σημαντική για την κατανόηση της αλλαγής και του μετασχηματισμού της πίστης στο κακό μάτι, ενώ παραβλέπει το ενδιαφέρον για την ελληνική πολιτισμική συνέχεια, επειδή το θεωρεί έργο των λαογράφων. Ωστόσο υπάρχουν τρόποι με τους οποίους οι ιστορικές ιδέες μπορούν να φωτίσουν το παρόν, χωρίς να επικαλούνται τις αρχές ή τα σημεία της ιστορικής συνέχειας. Αν το παρελθόν είναι σαν μία ξένη χώρα, τότε ο ιστορικός λόγος μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ευριστικό τέχνασμα, όπως ακριβώς κάθε άλλο διαπολιτισμικό συγκριτικό υλικό.

Ας πάρουμε για παράδειγμα την περιγραφή που κάνει ο Θεόκριτος για τον κίνδυνο να ματιάσει κανείς τον εαυτό του. Η ιδέα του αυτοματιάσματος αποσαφηνίζει δυνητικά κάποια σύγχρονα περιστατικά που παρουσιάζει η Χρ. Βέικου, όπως η περίπτωση της γυναίκας που ματιαζόταν κάθε φορά που πήγαινε για ψώνια στην Καβάλα. Το περιστατικό αυτό θα μπορούσε να εξηγηθεί ως αυτοτιμωρία της γυναίκας. Η ίδια ξέρει ότι βρίσκεται σε πολύ καλύτερη οικονομική κατάσταση από τους γείτονές της και η αυτογνωσία είναι που προκαλεί ίσως μια ανησυχία ή μια ενοχή. Τα αισθήματα αυτά της προξενούν σωματικά συμπτώματα που καταπραύνονται με την τελετουργία του ξεματιάσματος. Η περίπτωση του αντρόγυνου, που, από το κακό μάτι, τους συνέβη αυτοκινητιστικό ατύχημα αμέσως μετά την αγορά ενός πολυτελούς «σύνθετου» επίπλου για το σαλόνι τους αποτελεί ένα ακόμη σχετικό παράδειγμα. Οι αρχαίοι Έλληνες απέδιδαν το κακό μάτι αποκλειστικά και μόνο στη δύναμη που έχουν τα μάτια, ακόμη και τα ίδια τους τα μάτια, όπως στην περίπτωση του αυτοματιάσματος. Στις σύγχρονες περιστάσεις, αντίθετα, το κακό μάτι φαίνεται να προέρχεται από ένα άλλο μέρος του εαυτού. Φαίνεται να βρίσκεται ριζωμένο σ' έναν ενδόμυχο φόβο κοινωνικής ανωτερότητας, ο οποίος τελικά έχει τα ίδια καταστροφικά αποτελέσματα όπως και το βλέμμα του Νάρκισσου.

Χρειάζεται να γίνει ακόμη αρκετή δουλειά

για να αποσαφηνισθούν οι ψυχολογικοί μηχανισμοί που οδηγούν από την υποδειγματική ενσωμάτωση των κοινωνικών αξιών στο προφανώς παρανοϊκό αίσθημα της υπερβολής και στην εξωτερίκευσή του μέσω της αρρώστειας. Το «Κακό Μάτι» είναι ένα έργο που προσφέρει πλούσιο υλικό και υποβάλλει πολλές νέες ιδέες για έρευνα και σίγουρα πρόκειται, τα επόμενα χρόνια, να προκαλέσει και να τροφοδοτήσει πολλές συζητήσεις για το ενδιαφέρον αυτό κοινωνικό φαινόμενο.

Χρυσόστομος Παπασπύρου,  
*ΚΙΝΗΜΑΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ  
 ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ.  
 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΓΕΝΕΤΙΚΗ-ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗ  
 ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΙΝΗΜΑΤΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ  
 ΚΑΙ ΦΘΟΓΓΟΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΔΟΜΗΣΗ  
 ΕΝΟΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ  
 ΚΙΝΗΜΑΤΙΚΗΣ ΓΡΑΦΗΣ,*  
 εκδ. Ελληνικά Γράμματα,  
 Αθήνα 1998, 392 σελ.

Αθανάσιος Βαλαβανίδης

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ του Χρυσόστομου Παπασπύρου για την κινηματική γλώσσα είναι μια από τις σπάνιες εργασίες-έρευνες πάνω στο θέμα και έρχεται να συμπληρώσει ένα τεράστιο κενό στην ελληνική εκδοτική δραστηριότητα στο θέμα της κινηματικής γλώσσας από τις θεωρητικές και πρακτικές προοπτικές. Ο Χ. Παπασπύρου είναι κωφός, αλλά ένα σπάνιο δείγμα ανθρώπου με μεγάλες πνευματικές και επιστημονικές δραστηριότητες. Σπούδασε αρχικά χημικός (Αθήνα και στο Πολυτεχνείο της Ζυρίχης) και μετά γλωσσολογία στο Πανεπιστήμιο του Αμβούργου (1987-90). Είναι ο πρώτος κωφός γλωσσολόγος της Ευρώπης, και το βιβλίο αυτό αποτελεί μετάφραση της διδακτορικής του διατριβής στο Κέντρο Γερμανικής Κινηματικής Γλώσσας και Επικοινωνίας Κωφών (Σχολή Γλωσσικών Επιστημών, Παν/μιο Αμβούργου).

Το βιβλίο περιέχει το κείμενο της διδακτορικής του διατριβής αλλά έχει επαυξηθεί σκόπιμα σε μερικά σημεία με ερμηνευτικά σχόλια και εκτενέστερη περιγραφή ορισμένων εννοιών και σχέσεων. Έτσι με τον τρόπο αυτό το βιβλίο κάνει ένα βήμα για την εισαγωγή του θέματος στην ελληνική πραγματικότητα, γιατί ο αυστηρά επιστημονικός τομέας έρευνας και διδασκαλίας της κινηματικής γλώσσας είναι ουσιαστικά ανύπαρκτος.

Στο έργο αυτό επανεξετάζεται από σφαιρική, καθολική προοπτική το φαινόμενο της ανθρώπινης γλώσσας στην ολότητά του και δομείται ένα γενετικό-μετασχηματιστικό πρότυπο καθολικής γλωσσικής θεωρίας, στο οποίο λαμβάνονται υπόψη και η κινηματική γλώσσα και η φθογγόγλωσσα ως απαραίτητα είδη γλωσσικής διεμπραγματώσεως. Το πρότυπο αυτό στηρίζεται σε σημασιολογική παρά σε συντακτική βάση και επιτρέπει στη συντακτική οργάνωση να αναδυθεί νομοτελειακά ως συνέπεια της σημασιολογικής οργάνωσης. Ορίζονται οι σημασίες ως στοιχεία της βαθιάς δομής και αναπαρίσταται ο μετασχηματισμός της προς επιφανειακή δομή κινηματικής γλώσσας: κατόπιν, μέσω διατροφικής μεταφοράς από την οπτικοκινητική στην ακουστικοφωνητική τροπικότητα γλωσσικής διεμπραγματώσεως, δείχνεται ο μετασχηματισμός προς διάφορες επιφανειακές δομές φθογγόγλωσσας. Αναφέρονται και ορισμένα θέματα γραμματικότητας και γλωσσικής σχετικότητας και προτείνεται σύστημα γραπτής αναπαραστάσεως της κινηματικής γλώσσας. Για την ανάπτυξη της όλης συλλογιστικής χρησιμοποιούνται δεδομένα όχι μόνο από τη γλωσσολογία, αλλά και από την ψυχολογία, την ανθρωπολογία, τη νευροφυσιολογία, τη γλωσσολογία και τη φιλοσοφία της γλώσσας.

Το βιβλίο περιέχει τα κεφάλαια:

- α. Περί γραπτής αναπαραστάσεως της κινηματικής γλώσσας
- β. Κινηματικός χώρος και κινηματικό σημείο